

OPONENTSKÝ POSUDEK DISERTAČNÍ PRÁCE

Od slovesa ke jménu a předložkám. Departicipiální formy v češtině: forma, funkce, konkurence

Mgr. Olga Richterová

Jde o primárně deskriptivní práci, která si klade za cíl zdokumentovat funkční rozložení departicipiální forem typu *-ící/-oucí* v psané češtině, a to na základě detailní frekvenční analýzy jejich distribuce v ČNK. Disertace vychází ze základního pozorování, že tato formálně hybridní jazyková jednotka je charakteristická svým heterogenním chováním a jako taková se vzpírá jednoznačné slovnědruhové klasifikaci. Autorka se svým kvantitativně založeným výzkumem snaží postihnout míru ustálenosti některých významů a kolokačních kombinací, jakož i účinek žánrového ukotvení. Zabývá se rovněž (proměňující se) mírou abstraktnosti významu a zde se spíše implicitně opírá o změny charakterizující gramatikalizační procesy (zejm. vyprazdňování lexikálního významu, "abstraktivizace", v určitých kontextech), včetně hypotézy "prepoziciona- lizace" vybraných DF směrem ke kvazi-předložkovému užívání; tuto analýzu považuji za velmi zajímavý a nový aspekt autorčina výzkumu.

Ze všech těchto hledisek mohou výsledky předložené práce posloužit i jako materiál k následných teoretickým úvahám o kategoriálnosti jazykových jednotek, což sice nebylo cílem jejího výzkumu, ale s určitými teoretickými východisky autorka přesto pracuje a ta přirozeně odpovídají povaze zkoumaného materiálu: počítá se se škálovitostí jazykových kategorií, zde uplatněnou na tradičně problematickém zařazování do slovnědruhových tříd, a jistým konstrukčním potenciálem analyzovaných vzorců.

Předložená disertace zpracovává složitý materiál, který zatím systematické analýze podroben nebyl a přitom představuje poměrně dynamickou složku současné slovní zásoby. Autorka se celkem dobře vyrovnala se spleťou a různými tradicemi zatíženou terminologií, vymezila jednoznačně morfosémantický typ, který je předmětem práce, a tento přístup dost usnadňuje orientaci čtenáře. Autorka také dochází k některým zajímavým pozorováním, která mají přesah i do teoreticko-metodologických otázek (např. míra ustálenosti slovních kombinací a její stanovování, přechodovost mezi slovními druhy a systematické mapování hranic kategoriální prostupnosti). Z celkového přínosu práce podle mého stojí za vypíchnutí následující závěry:

- úloha žánru v emergentních procesech vedoucích ke vzniku nových (komplexních) jazykových jednotek – konstrukcí;
- potvrzení negace jako výrazného faktoru v emancipaci DF jako neslovesné jednotky a v posouvání významu;

- zajímavé případové studie zejména o možné evaluativní konstrukci [to je DF] a vzniku (kvazi-)předložkových výrazů v právnických textech; obojí představuje dobrý základ pro další, více teoreticky zaměřené studium těchto vzorců zejména v kontextu gramatikalizačních a konstrukcionalizačních procesů;
- korelace mezi častým výskytem (kvazi-)předložkové platnosti některých DF v administrativním a zejm. právním jazyce naznačuje význam rutinizace v gramatikalizačních procesech (autorka sice nabízí poněkud jiné vysvětlení pro tuto distribuci, které jistě je součástí celého příběhu, ale lze ho domyslet až do důsledku při uvážení podstaty administrativních textů, jež stojí na určité "terminologizaci" jazyka: minimalizovaný prostor pro tvořivost, důraz na opakování ustálených způsobů vyjadřování, předpověditelnost významu apod.

Metodologickým základem práce je frekvenční analýza, obohacená zejména o nástroj p-kolokací, a v různých částech práce autorka pracuje i s dalšími způsoby vyhodnocování daných forem – např. s odkazem na (kvazi-)synonyma a záměnnost či na překladové ekvivalenty. To vše je pozitivním rysem zvoleného přístupu. Nicméně považuji za poněkud překvapivé, že v autorka nezmiňuje literaturu týkající se metody kolostrukční analýzy a sémantického (případně konstrukčního) profilování (srov. např. Gries, Divjak, Stefanowich aj., *lexical profiling, constructional profiling*), vzhledem k tomu, že použitá metoda p-kolokací kolostrukční analýzu dost připomíná. Bylo by zajímavé a z teoretického hlediska užitečné tyto metody porovnat nebo alespoň reflektovat jejich podobnosti/rozdíly.

Komentáře k některým detailům, která by stály za rozvedení nebo vysvětlení:

- Terminologie: poněkud zavádějící odkazy na „pragmatické“ významy; někdy se tím myslí vyjadřování subjektivního postoje/hodnocení, někdy modalita, někdy zůstává nejasné..., např. co si má čtenář představit pod „negativní pragmatikou“ (str. 33)?
- Obecně trochu příliš velký důraz na kvantitativní analýzu, přičemž někde by bylo záhodno přihlédnout také k lexikálnímu významu pozorovaných jednotek a doplnit je o jemnější analýzu sémantickou. Toto opominutí se projevuje poměrně výrazně zejména v některých kontextech:
  - o Problém konkurenčních forem: je dost problematické přijmout tezi, že všechny z uvedených dvojic jsou skutečně konkurenční ve smyslu „mající více či méně stejný význam“ (str. 41); některé jistě ano, ale např. *cestující* není totéž co *cestovatel*, *věřící* už vůbec není totéž co *věřitel*, *vedoucí* není totéž co *vůdce*...
  - o Klasifikace DF na základě větší abstrakce DF ve vztahu k základovému slovesu: v analyzovaných případech jde často o abstrakci, která je přítomna i v jednom z významů základového slovesa (např. *souviset: rozdělení firmy souviselo s převzetím provozu...*, a další). Autorčina pozorování o abstraktnosti příslušných DF jsou správná, ale nejde o vlastnost výlučně spojenou s daným DF, nýbrž s významem samotného slovesa. Z tohoto hlediska postrádám zmínku o sémantice slovesa v tabulce 20, kde se vyjmenovávají sémantická kritéria pro oslabenou slovesnost a uvádí se pouze význam řídicího substantiva; to podle mě nestačí. Je to vidět i např. v analýze různých použití DF *vedoucí* (str. 59), kde mi není úplně

jasné rozlišení mezi konkrétním a abstraktním významem pouze s odkazem na řídicí substantivum, když jde i o přítomnost/nepřítomnost pohybu, ať už interpretovaného doslovně nebo přeneseně.

- Stejně by bylo možno lépe dotáhnout analýzu evaluativní konstrukce a klást si také otázku, proč u některých DF (a vlastně i normálních adjektiv) nemůžeme přiřadit pouze buď pozitivní, nebo negativní hodnotu (v tabulkách označeno otazníkem). Je k tomu třeba zvážit také inherentní význam daných sloves (resp. adjektiv) a odpověď by se nejen našla, ale posílila by i gramatikalizační argument.
- Není mi jasná definice KonstrEval. Dá se v uvedené podobě (str. 62) zobecnit pro všechny DF v daném vzorku? Tato podoba naznačuje, že jde o součást jedné promluvy stejného mluvčího - je to pravda? A dále: jak je to s distribucí času a způsobu? Je možné dané DF rozvíjet adverbiiem míry? Musí být subjekt vždycky jen v singuláru?
- Jak vnímá autorka pojem homonymie a konkrétně v jakém smyslu jsou DF užitá slovesně a DF užitá adjektivně „homonyma“ (jestli správně rozumím formulaci na str. 73)?
- Proč byly k analýze slovnědruhově příslušnosti potenciálních prepozicionalizací v českých textech vybrány pouze výrazy v nominativu (str. 83)? Ztrátu flexe bychom v češtině tak jako tak spíše nečekali a DF jakožto vyjádření doplňujících informací o řídicím substantivu bychom naopak čekali spíše v pozicích nepřímých doplnění, přičemž taková pozice je nevyklučuje a priori z možnosti podléhat stejnému gramatikalizačnímu procesu.

Celá práce je členěna na šest velmi nerovnoměrně obsáhlých kapitol, od půlstránkové kapitoly 3 až po dvačtyřicetistránkovou kapitolu 4 a text práce není čtenářsky příliš vstřícný – jednoznačně by mu prospělo lepší celkové uspořádání. Např. metodologické úvahy a popisy jsou roztroušené po celé disertaci v různých dílčích kontextech a bylo by dobré mít prostě jednu kapitolu věnovanou zdroji dat, použité metodě a základnímu přehledu kritérií uplatněných pro slovnědruhově klasifikace (v oddílech 4.3.2, 4.4.1 a 4.4.2). Rovněž pro čtenáře, který není odborníkem na korpusovou lingvistiku by bylo užitečné, kdyby se taková kapitola věnovala alespoň stručně vysvětlení, v čem použité postupy spočívají a jak se budou vztahovat k jednotlivým sondám v dalších kapitolách. Jde o to, že výsledky autorčiny práce rozhodně budou (nebo by měly) zajímat i nekorpusové lingvisty. Řadu poznámek pod čarou by bylo vhodnější včlenit do hlavního textu – jednak proto, že tam svou povahou patří, a jednak proto, že nadměrné množství takových poznámek velmi komplikuje sledování textu a udržení čtenářovy pozornosti. Jde ovšem o věci, které není těžké napravit.

Navzdory některým kritickým poznámkám, které se vztahují spíše k formálním než věcným aspektům práce, hodnotím předloženou disertaci jako práci, která splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě, s předběžnou klasifikací *prospěla*.

Mirjam Friedová
Praha, 6.11.2017